

Mødereferat

1. møde i den lokale projektgruppe for nationalpark (NNP) Draved Skov og Kongens Mose

Naturstyrelsen
J.nr. 22/17128-26
Ref. Martin Brink/Anders
Rahbek
14-06-2022

Deltagere:

Niels Erik Physant, Danmarks Idrætsforbund
Kim Aabling, Danmarks Jægerforbund
Klaus Bjørn Jacobsen, Danmarks Naturfredningsforening
Werner Straadt, Friluftsrådet
Bjarne Nikolejsen, Dansk Ride Forbund
Bent Pedersen, Dansk Ornitologisk Forening
Jørn Andersen, Dansk Orienterings Forbund
Janne Bonde, DGI
Søren Andersen, DDS og Løgumkloster Lokalråd
Trine Bjørn Nothlev, BUPL
Michael Holst, Tønder Kommune
Poul Erik Kjær, Tønder Kommune
Gunvor Vibe, veterinær
Wilhelm Fabricius, Danmarks Vilde Natur
Günter Lorenzen, nabo
Harro Marquardsen, nabo
Klaus Nissen, nabo

Afbud:

Peter Friis Møller, GEUS
Kresten Skrumsager, Foreningen By og Land
Jørgen Stærmose, Dansk Islandshesteforening

Naturstyrelsen:

Bent Rasmussen, skovrider, Naturstyrelsen Vadehavet
Martin Brink, specialkonsulent, Naturstyrelsen Vadehavet
Anders Rahbek, skovfoged, Naturstyrelsen Vadehavet

Dagsorden, som udsendt før mødet:

1. **Velkomst ved Naturstyrelsen.** (5min)
2. **Hver deltager præsenterer sig med navn og evt. organisation, herunder har hver deltager mulighed for kortfattet at tilkendegive sine forventninger til arbejdet i projektgruppen** (50min)
3. **Rammerne for naturnationalparken og den lokale projektgruppes opgave, tilbagemelding fra de nationale arbejdsgrupper, samt processen hen mod en projektbeskrivelse.** (20min)

Baggrund: Rammerne for de kommende naturnationalparker er givet ved den politiske aftaletekst og naturnationalparkloven, se link herunder. En naturnationalpark skal forvaltes med natur og biodiversitet som hovedformål (lovens § 61a). Det er det overordnede formål med naturnationalparker, at der etableres større sammenhængende naturområder, hvor naturen i højere grad kan udvikle sig på egne præmisser, og hvor der udsættes store planteædere for at understøtte økosystemfunktionen. Samtidigt skal naturnationalparkerne give mere spændende naturoplevelser, og dermed mulighed for mere friluftsliv og øget turisme (Bemærkninger til loven).

Aftaletekst: <https://mim.dk/media/230109/aftale-om-naturnationalparker-i-danmark.pdf>

Lov: <https://www.retsinformation.dk/eli/ft/202013L00229>

info: <https://naturstyrelsen.dk/naturbeskyttelse/naturprojekter/naturnationalparker/>

4. **Naturstyrelsen skitserer nogle af de muligheder der er for at forbedre naturen i området.** (10min)
 - a. Drøftelse af hvordan målsætningen kan nås. (40min)

Baggrund: Det udsendte baggrundsnotat beskriver de nuværende forhold for naturen i området. På nogle parametre er området langt i udviklingen hen imod naturlig dynamik på naturens præmisser (jf. formål med NNP). Det gælder fx vandstandsforhold og skovnatur ift kontinuitet, gamle træer og dødt ved. Der er andre områder, fx overgangszoner mellem skovbevoksede og lysåbne arealer, tilgroning af mosearealer og lign., hvor der er et forbedringspotentialer.

5. **Naturstyrelsen skitserer nogle af de muligheder der er for at forbedre friluftsliv og formidling i området.** (10min)
 - a. Drøftelse af hvordan målsætningen kan nås. (40min)

Baggrund: Det udsendte baggrundsnotat beskriver de nuværende forhold for friluftsliv og formidling i området. Som beskrevet i den politiske aftale afsættes 5 mio. kr. til hver naturnationalpark til friluftsliv og formidlingsfaciliteter. Der er derfor mulighed for at styrke friluftslivet væsentligt, og det kan ske på forskellige måder.

6. **Næste møde i den lokale projektgruppe.** (5min)

Referat

Det blev aftalt med projektgruppen ved afslutning af mødet, at referat af drøftelser fra dette møde ikke skal være personspecifikke, men skal referere indholdet i drøftelserne.

Mødet fulgte den udsendte dagsorden. Naturstyrelsen viste en power point præsentation, som er vedhæftet dette referat som bilag.

Punkt 1. Bent Rasmussen bød velkommen.

Punkt 2. Hver deltager fik 3 minutter til at præsentere sig. Herunder fremgår skema med kort gengivelse af udsagn.

Repræsentant	Referat af præsentationsrunde
Danmarks Idrætsforbund Niels Erik Physant	Niels Erik Physant er medlem af brugerrådet for Naturstyrelsen Vadehavet og bor i Gram. Der blev givet udtryk for at der måske kunne være plads til flere aktiviteter i en kommende naturnationalpark.
Danmarks Jægerforbund Kim Aabling	Kim Aabling er formand for jægerrådet i Tønder og Mjolden Jagtforening, Kim Aabling har en stor interesse for naturen.
Danmarks Naturfredningsforening Klaus Bjørn Jacobsen	Klaus Bjørn Jacobsen har været engageret i Danmarks Naturfredningsforening i mange år og har en stor interesse for biodiversitet og formidling. Klaus Bjørn Jacobsen gav udtryk for at Draved er en fantastisk skov og at dette arbejde skal udvikle antallet af arter endnu mere.
Friluftsrådet Werner Straadt	Werner Straadt er medlem af brugerrådet for Naturstyrelsen Vadehavet. Werner Straadt gav udtryk for at der skulle være bedre adgang og bl.a. plads til shelters i naturnationalparken, ligesom der skulle arbejdes med formidling gerne på flere sprog, derudover er det vigtigt at være opmærksom på samspillet mellem dyr og gæster i indhegningerne.
Dansk Rideforbund Bjarne Nikolejsen	Bjarne Nikolejsen er medlem af brugerrådet for Naturstyrelsen Vadehavet og har med i Dansk Rideforbund i mere end 35 år. Bjarne Nikolejsen håber at der også fremadrettet er mulighed for at færdes i den kommende naturnationalpark.
Dansk Orienteringsforbund Jørn Andersen	Jørn Andersen er medlem af brugerrådet for naturstyrelsen Vadehavet, og er jæger. Jørn Andersen gav udtryk for at Draved Skov ikke er velegnet til orienteringsløb.
Dansk Ornitologisk Forening Bent Pedersen	Bent Pedersen er medlem af brugerrådet for Naturstyrelsen Vadehavet. Bent Pedersen håber at projektgruppen kan samarbejde om en god udvikling for naturen, ikke kun fuglene.
DGI Janne Bonde	Janne Bonde gav udtryk for at udvide muligheden for at opleve den særlige natur samtidig med at der er gode muligheder for at dyrke idræt, bevæge sig.

BUPL Trine Bjørn Nothlev	Trine Bjørn Nothlev er med i bestyrelsen for BUPL og tillidsmand. Repræsentanten ligger vægt på at børn og unge skal have mulighed for oplevelser i en kommende naturnationalpark.
Tønder Kommune Poul Erik Kjær Michael Holst	Kommunen deltog med 2 Repræsentanter. Poul Erik Kjær er fra byrådet og har tidligere været medlem af brugerrådet for Naturstyrelsen Vadehavet, er landmand og jæger, og håbede at det er muligt lokalt at påvirke tilblivelsen at naturnationalpark Draved. Michael Holst fra administrationen udtrykte håb om en inddragende proces når naturnationalparken skal blive til.
Løgumkloster Lokalråd og Det Danske Spejderkorps Søren Andersen	Søren Andersen har været spejder i en lang årrække og gav udtryk for at det er meget besværligt at komme rundt i Draved Skov, hvilket gør at mange lokale ikke længere kommer i skoven. Det bør ændres. Lokalrådet ønsker en cykelsti langs Dravedvej.
Naboer Harro Marquardsen Günter Lorenzen Klaus Nissen	Naboerne er repræsenteret ved tre deltagere i den lokale projektgruppe. Repræsentanterne har jord op til skoven eller mosen, og en repræsentant har en ejendom inden for afgrænsningen af naturnationalparken. Naboerne gav udtryk for vigtigheden af at friluftliv og naturen går op i en højere enhed. Naboer med jord op til området var bekymret over håndteringen af den store bestand af kronvildt. Ligeledes er naboer skeptiske overfor hegning af hele projektarealet, særligt i relation til færreste i Dravedvej. Naboer gav også udtryk for at der skal findes en god balance mellem naturen og øget menneskelig færdsel i området fremover.
Danmarks Vilde Natur Wilhelm Fabricius	Wilhelm Fabricius har stor erfaring med formidling. Wilhelm Fabricius gav udtryk for at det er vigtigt at økosystemet i den kommende naturnationalpark kommer så tæt på det oprindelige som muligt, jo vildere jo bedre.
Veterinær Gunvor Vibe	Gunvor Vibe har en stor interesse for naturen, men også indsigt i dyrevelfærden. Gunvor Vibe gav udtryk for at en balance er vigtig, og at man på dyrevelfærdsområdet skal være oplyste, og undgå hændelser som man har set det på Mols.
Dansk Islandshesteforening Jørgen Stærmosen	Jørgen Stærmosen var forhindret i at deltage, men her er et resume af en fremsendt præsentation: Islandshesteforening er opmærksom på biodiversitetskrisen. Hestesporten er en af de største sportsgrene i landet. Ryttere er vant til at færdes i folde med andre dyr, men udsætning af heste kan give problemer, hvorfor dette ikke kan anbefales.

Punkt 3. Rammerne for naturnationalparken blev gennemgået af Bent Rasmussen med afsæt i den politiske aftale og lov om naturnationalparker.

Den foreløbige tidsplan for 2022 blev fremlagt, og den korte proces frem mod udkast til projektbeskrivelse i september blev fremhævet. Der afholdes endnu et møde i august, og derudover kan projektgruppen anmode om yderligere møder/ekskursioner i 2022 hvis man ser et behov for det.

Endeligt blev der kort redegjort for de nationale arbejdsgrupper og deres indspil til NNP Draved Skov og Kongens Mose, og at der ikke ligger officielle referater fra dette arbejde endnu. Naturstyrelsen vil gengive væsentlige tilbagemeldinger for den lokale projektgruppe.

Punkt 4. Drøftelse af naturen i området, og muligheder for at forbedre den.

Martin Brink indledte med en gennemgang af den eksisterende natur i området, med afsæt i henholdsvis skoven og mosen. Der er mange værdier at tage afsæt i og meget dynamik allerede, ikke mindst på hydrologi, biologisk værdifulde strukturer i skoven, og udvikling mod højmose i Kongens Mose.

Drøftelser omkring natur gengives på emneniveau herunder:

Store græssere/udsætning af dyr.

Der var flere spørgsmål og indspil til udsætning af dyr i området. En del af drøftelsen vedrørte den eksisterende bestand af kronvildt, som Bent Rasmussen anslog til en vinterbestand på op til 250 dyr. Det blev fremført af flere projektdeltagere, at forvaltning af dyr og stillingtagen til udsætning af dyr under hegn skal bygge videre på den eksisterende bestand af kronvildt. Bl.a. hvor meget dynamik de allerede skaber i form af veksler, skrab og sølehuller m.m., samt af deres påvirkning af området ved græsning og browsing. Naturstyrelsen bekræftede den voksende påvirkning af kronvildt, særligt i skoven, og mønsteret for kronvildtets færden og græsning, hvor de hovedsageligt fouragerer på omgivende landbrugsland i sommerhalvåret, med hovedsageligt er i skoven (og randen af Kongens mose) om vinteren.

Med henblik på udsætning af store græssere, så blev kreaturer, heste og vandbøfler drøftet. Vildsvin og elg blev også nævnt, men med henvisning til at de to arter ikke er mulige i NNP Draved Skov og Kongens Mose. Dyrevelfærd blev nævnt som afgørende ved udsætning af dyr uanset art/race. Nogle stillede spørgsmål ved formålet med at sætte flere dyr ud, når der i forvejen er så meget kronvildt, ligesom det er kan blive uproportionelt at hegne hele området for et fåtal af dyr (fx heste). Naturstyrelsen gengav en del af forklaringen/baggrunden for at man ønsker store græssere i naturnationalparker, bl.a. med hensyn til den lysåbne natur og varmeelskende arter. Flere projektdeltagere understøttede dette. Der blev spurgt til græsningstryk, og Naturstyrelsen fremlagde udgangspunktet for at beregne et sådant (græsningsegnet areal, vinter bæreevne osv.), men at dette grundlag endnu ikke foreligger for NNP Draved Skov og Kongens Mose. Derudover at forskellige dyr græsser forskelligt, hvilket også skal indgå. Det blev ytret, at netop forskellige store dyrs forskellige græsningsmønstre medfører en større diversitet af levesteder.

Særligt for vandbøfler blev det fremlagt, at de vil kunne klare sig i det våde miljø, som præger både skoven og i særlig grad mosen. At den asiatiske vandbøffel ikke er farlig og at man har gode erfaringer med denne i projekter under lignende forhold. At vandbøflerne kan skabe dynamik og komme steder, hvor andre dyr ikke kan. En anden projektdeltager fremførte om det ikke er kunstigt at indføre et eksotisk dyr når man allerede har dynamikken fra kronvildtet. Det blev også ytret at vandbøfler og vilde heste har været når man går langt nok tilbage i tid.

Der blev talt lidt om forholdet mellem udsætning af dyr under hegn og friluftsliv, med det udgangspunkt at det skal der tages stilling til.

”No fence” – kan dyrene holdes inde uden hegn

Der blev spurgt til om der kan findes en løsning uden hegn, når der sættes dyr ud.

Naturstyrelsen refererede til de forsøg der er omkring ”no fence” bl.a. på Fanø, fremlagde at det fortsat er på et udviklingsstadium hvad store dyr (fx kreaturer) angår. Naturstyrelsen følger op på udviklingsprojektet i regi af Nationalpark Vadehavet, og gengiver status på næste møde i projektgruppen.

Kronvildt forvaltning

Som beskrevet under punktet ”store græssere” ovenfor blev kronvildtet drøftet af flere omgange, og særligt naboer til NNP Draved Skov og Kongens Mose gengav bekymring for den voksende bestand af kronvildt, og behovet for fremadrettet forvaltning, som tager hensyn til hele kronvildtets leveområde (som er væsentligt større end NNP).

Naturstyrelsen bekræftede, at en forvaltningsplan skal forholde sig til fremadrettet forvaltning af kronvildt, og at det er et opmærksomhedspunkt.

Kronvildt og vedligehold af hegn er derudover en selvstændig problematik, da rudler af kronvildt er kendt for at løbe hegn ned.

Aktiv forvaltning før og efter etablering af NNP

Der blev spurgt ind til hvor meget vi kan og må før og efter NNP er etableret.

Naturstyrelsen fremlagde, at meningen med NNP er at naturen bliver mere selvforvaltende på sigt, og at der ikke er noget præcist endemål, men at man skal forholde sig til en mere ”open ended” forvaltning, hvor vi slipper styringen delvist. Dog følges naturen i området ved overvågning, som der laves et program for. Derfor færrest mulige indgreb efter etablering, men fortsat indgreb overfor invasive arter og lignende, samt fortsat vedligehold af friluftsfaciliteter, samt regulering af dyretryk. Før etablering er der en bred ramme for indgreb, som kan favorisere den fremadrettede naturlige dynamik og potentialet for at forbedre biodiversiteten.

Dravedvej – Kommunal vej der deler skoven i to

Tønder kommune gav udtryk for at kommunen som udgangspunkt ikke ønsker at Dravedvej indgår i en hegning med færreste. Det blev foreslået, at den østlige del af Draved skov (øst for Dravedvej) holdes uden for hegning af NNP. Der blev argumenteret for at det kan være en naturmæssig fordel at en del af skoven forbliver urørt. Naturstyrelsen oplyste, at udgangspunktet for NNP Draved Skov og Kongens Mose er at hele området skal hegnes under et hegn, og så må drøftelserne tages derfra, men også at der skal gennemføres en trafikikkerhedsanalyse for området inden man kan forholde sig mere specifik til emnet.

Flere deltagere i projektgruppen udtrykte opbakning til kommunens forslag, herunder naboer til NNP. Hovedargumentet var her støjgener i forbindelse med at der køres henover færreste. Derudover var der argumenter om fordelene ved at det er i den østlige del af skoven, at kronvildtet står og kan finde ro, og at det vil være fornuftigt ikke at hegne

dette område, når kronvildtets behov tages i betragtning, og når der tænkes på skader på det hegn, der skal sættes op, og skader på jorde uden for området hvis kronvildtet skifter levevis i området. Der blev udtrykt ønske om cykelsti langs Dravedvej. Dette er ikke begrænset til området for naturnationalparken.

Vild natur

Det blev fremført af flere, at målet er en mere vild natur, hvor naturen har førsteprioritet, og hvor man skal respektere at naturen udvikler sig selv mod en mere artsrig natur, når forholdene er til det. Det inkluderer store græssere. Det blev fremført, at der mangler lys og varme til jordbunden, som generelt set på mange naturarealer er præget af ophobet førne, som forhindrer urter mm i at etablere sig og blomstre. Naturstyrelsen havde under præsentationen gennemgået formålet med naturnationalparker, og hvilke potentielle forbedringer der kan gøres (vand, overgangszoner, ung skov kan blive mere lysåben og tilgroning af Kongens mose). Denne del, årsagen til at der skal gøres mere i området, kom op i drøftelserne flere gange.

Meget natur i forvejen – passe på værdier og holde noget af området urørt

Det blev drøftet hvordan man passer på de store naturværdier, som findes i forvejen. Flere udtrykte ønske om at det bedst kan ske ved at bibeholde nogle referenceområder, som fortsat skal være helt urørte, dvs. skal ligge uden for hegn. Der blev bl.a. argumenteret for at hvis hele området hegnes, så tages der en stor risiko, hvis resultatet ikke bliver som forventet for biodiversiteten. Naturstyrelsen beskrev kort det arbejde med overvågningsprogram, som er påbegyndt. Der blev fra nogle sat tvivl ved om man kan nå at få tilstrækkelig viden om de eksisterende forhold (baseline). Med hensyn til de områder af skoven, som har været fredet i mange år, så nævnte Naturstyrelsen, at Peter Friis Møller (afbud til dette møde), bør høres om dette, da han har lavet forskning i skoven i årtier.

Punkt 5. Drøftelse af friluftslivet i området, og muligheder for at forbedre den.

Anders Rahbek indledte med en gennemgang af eksisterende faciliteter og stier til friluftslivet i området, samt en gennemgang af nuværende brugere, som i hovedsagen koncentrerer sig om vandring, og som fordeler sig på særligt naturinteresserede, lokale borgere, og små grupper. Det blev fremført, at der er relativt få faciliteter i området. Der gå to regionale cykelruter gennem området.

Drøftelser omkring friluftsliv gengives på emneniveau herunder:

Formidling og skiltning

Der var bred enighed om behovet for god formidling af naturværdierne i området. Flere gjorde opmærksomme på et særligt behov i forhold til børn og unge, hvor der skal målrettet formidling til for at ramme dem. Det blev også fremført at der allerede er meget at formidle om. Kommunen fremførte at naturvejledning skal tilbage på dagsordenen, og at kommunen mangler at kunne formidle om naturen i skoven.

En fremførte, at der også kan formidles om de dyr, som sættes ud, måske særligt hvis de er mere eksotiske. Det anderledes fanger folk, også fx naturen i mosen.

Nogle ønskede at formidlingen kommer på flere sprog, ikke mindst tysk.

Der blev argumenteret for vigtigheden af guidede ture i området. I den forbindelse kunne et samarbejde mellem Naturstyrelsen og kommunen være en mulighed.

Skiltning blev drøftet, og der var flere forskellige input. Både at skiltning så vidt muligt skal være med et positivt sigte og ikke forbudsorienteret (med mindre strengt nødvendigt). Naturstyrelsen kommenterede, at skiltning skal være modtagerorienteret, og at der er midler til at gøre meget ud af skiltningen i området. Det blev også fremført at skilte målrettet børn skal være i lav højde og med enkle genkendelige symboler for at fange deres opmærksomhed. På den måde vil skiltning/formidling kunne understøtte og øge oplevelsesværdien af en tur i området.

Friluftsfaciliteter

Overordnet blev balancen mellem friluftsliv og natur drøftet. Der var bred enighed om at det fortsat er den stille del af friluftslivet, med fokus på vandrere, naturinteresserede af alle slags og lokale besøgende, som der skal fokuseres på. Dertil kommer cyklende på de offentlige veje i området. Der blev ikke argumenteret for at arbejde med brugergrupper, som ikke er der nu, og som området ikke nødvendigvis er godt egnet til eller har brugere til. Det gælder fx ridende publikum, mountainbike og orienteringsløb. Flere ytrede at området ikke må blive en oplevelsespark, og at man skal tage hensyn til at området er væsentligt mindre i størrelse end nogle af de andre nationalparker, og har en særlig karakter.

Der var flere forslag til faciliteter. Der blev foreslået sheltere og lignende på den åbne plads ved teltkrovej, renovering af fugletårn/platform i Tyvekrogsmosen og rydning af udsigt ud for denne, vand og toiletfaciliteter. En nævnte muldtoaletter som en mulighed. Derudover blev der foreslået faciliteter for børn, hvor de ansøres til at bruge deres krop. Der blev talt om mulighed for et ankomststed med ordentlige faciliteter, fx toiletter, og som udgangspunkt for ture i hele området. Bent Rasmussen svarede, at Naturstyrelsen er åbne overfor at drøfte et ankomststed. Dravedhus, som mødet foregik i, er reserveret til den skovarbejder, som forventes at skulle holde tilsyn med området, dyr og alt muligt andet efter etablering af NNP. Nationalpark Vadehavet har arbejdet med ankomstporte ind i nationalparken, og det kan man eventuelt lade sig inspirere af. Nogle argumenterede for at gøre mindst muligt, fordi det er naturen som er hovedformålet, og den taber muligvis ved flere faciliteter. Kommunen foreslog zoner af aktiviteter i området med inspiration fra Rømmø.

Stier

Skoven. Der blev argumenteret for at stierne i skoven er utilgængelige for almindelige borgere (og at mange i Løgumkloster ikke længere bruger skoven, som de har gjort tidligere), og at skoven i nogle perioder af året kun er for de mest ihærdige med gummistøvler på. Der ønskes nogle stier, som kan anvendes af almindelige gående i vandresko. Derfor kan der godt være andre stier, som fortsat kun ryddes for nedfaldne træer. Nogle argumenterede for at urskovspræget skal søges bevaret, dvs. færrest mulige indgreb og kunstige anlæg, og at man bare kan tage støvler eller vadere på (evt. kunne vadere udlånes på stedet). Det vil være en del af naturoplevelsen. Det blev desuden fremført, at der ikke må være stier overalt, nogle steder skal naturen have ro, og der blev henvist til nogle følsomme fuglearter. Der var ikke noget i de forskellige argumenter, som udelukkede at flere elementer kan forenes i samme skov.

Mosen. Mere ukendt naturtype, som i høj grad kan blive interessant for de besøgende, hvis de både kan få et overblik i et tårn og komme derud. Der blev foreslået boardwalk ud i mosen fra et centralt udgangspunkt. Til det svarede Naturstyrelsen, at man ikke må færdes i mosen i yngletiden (15.3-1.8), men at det kan overvejes at etablere en sti gennem

mosen SV-NV fra teltkrovej, som går på en forhøjning/balke, hvor der tidligere er kørt tørv ud. At gå på denne balke kan give en unik oplevelse af mosen fra august til marts.

Punkt 6. Afslutning.

Bent Rasmussen takkede for et godt møde og en god debat

Næste møde er fastlagt til den 17. august, kl. 15-18. Invitation følger før sommerferien.